

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՍԱՀԱԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ (ՄՌՈՒՏ)

(820-890)

Սահակ վարդապետ Հայ Եկեղեցւոյ Հմուտ աստուածաբաններէն մին է, որ ապրած է Զաքարիա Զագեցի Կաթողիկոսի (855-876) ժամանակ: Իր մասին շատ բան հասած չէ մեզի: Մեր Ասողիկ պատմիչ, Ժ. դար, գինք կը նկարագրէ «լի իմաստութեամբ եւ գիտութեամբ» անձնաւորութիւն մը: Այս մասին կը վկայեն մեզի հասած քանի մը գրութիւններ: Սահակ վարդապետ եղած է Տայոց նահանգի (Սեւ ծովի հարաւ արեւելքը՝ Վրաստանի մօտ) եպիսկոպոսը: Իր ժամանակին այդ նահանգը կը գտնուէր Բիւզանդական կայսրութեան սահմաններուն մէջ: Սահակ, ըլլալով նախանձախնդիր եւ պաշտպան Հայ Եկեղեցւոյ դաւանութեան, կը հալածուի քաղկեդոնական յոյներէ եւ կու գայ Բագրատունեաց Աշոտ իշխանին մօտ: Հակառակորդներ Սահակ վարդապետին տուած են ոչ փաղաքշական «Մոռտ» եւ «Ապիկուրէշ» յորջորջումները, որոնց իմաստը յայտնի չէ մեզի:

Յունաց Փոտ Պատրիարք երկու անգամ գահ բարձրացաւ (857-867, 877-?), եւ զօրացնելու համար իր պատրիարքական դիրքը՝ իրեն հակառակորդ Իգնատիոսի դէմ, փորձեց նամակագրութիւններով իր կողմ շահիլ մեր Հմուտ եւ հռչակաւոր Զաքարիա Կաթողիկոսը եւ Աշոտ իշխանը, համոզելով որ Հայոց Եկեղեցին ընդունի քաղկեդոնականութիւնը, այդպիսով սիրաշահելու կայսրութեան մէջ գտնուող Հայերը: Փոտ Պատրիարք, միաժամանակ, Կոստանդնուպոլսի Ժողովով (867) դատապարտեց Հռոմի Եկեղեցւոյ նորահնար վարդապետութիւնները, գլխաւորաբար եկեղեցականներու ամուրիութեան եւ Դրոշմի խորհուրդին տուուչութեան կէտերը, եւ, մանաւանդ, Հաւատոյ Հանգանակին մէջ «եւ յորդոյ» յաւելուածը: Դաւանութեան այս «եւ յորդոյ» յաւելումը այն մասին է՝ թէ Սուրբ Հոգին, երրորդ անձը Սուրբ Երրորդութեան, կը բղխի (կ'ելլէ), կամ սկիզբ կ'առնէ Հօրմէն եւ Որդիէն: Հայ Եկեղեցին կ'ընդունի Հայր Աստուած ըլլալ միակ սկիզբը, եւ կ'ըսէ թէ Ս. Հոգին կը բղխի միայն Հօրմէն:

Յունաց եւ Հայոց Եկեղեցիները միացնելու Փոտի կատարած առաջարկին առիթով, Զաքարիա Կաթողիկոսի գլխաւորութեամբ գումարուեցաւ Շահապիվանի Ժողովը (866), որուն ներկայ եղան նաեւ Սահակ վարդապետ եւ Նանա Ասորի սարկաւագ: Այս վերջինը նոյնպէս թունդ պաշտպան եղած է հակաքաղկեդոնական դաւանութեան: Ժողովը կը մերժէ Փոտ Պատրիարքի միութեան այդ առաջարկը: Ժողովին որոշումը Փոտ Պատրիարքին հաղորդող նամակը, Աշոտ իշխանին բերնով, կը խմբագրէ Սահակ վարդապետ: Փոտ Պատրիարքին առաջարկի նամակը եւ Սահակ վարդապետին պատասխան նամակը կը գտնուին Գիրք Թղթոցի (դաւանական գրութեանց հաւաքածոյին) մէջ:

Սահակ վարդապետի անունով մեզի հասած է նաեւ շատ երկար գրութիւն մը՝ «Բացայայտութիւն» վերնագրով, ուղղուած նեստորական երկաբնակներուն (քաղկեդոնականութեան) դէմ, որ ամփոփուած էր 1901-ին Թիֆլիս տպուած Գիրք Թղթոցին մէջ: Նորայր Արք. Պողարեանի աշխատութեամբ երբ 1994-ին կը վերահրատարակուի Գիրք Թղթոցը երուսաղէմի Սրբոց Ցակոբեանց տպարանէն, անկէ դուրս կը հանուի Սահակ վարդապետի այս երկար գրութիւնը, որովհետեւ այդ գրութեամբ նամակ մը ըլլալէ աւելի «ձառ» մըն է: Սակայն այդ նոյն տարին, Պողարեան Սրբազան լոյս կ'ընծայէ Սահակ վարդապետի «Բացայայտութիւն»ը 110 էջերէ բաղկացած գրքոյկով մը:

Մենք արդէն իսկ աւարտած ենք «Բացայայտութիւն» ճառին աշխարհաբար թարգմանութիւնը, օգտագործելով Պողարեան Սրբազանի հրատարակութիւնը որպէս բնագիր: Ստորեւ կը ներկայացնենք այդ թարգմանութիւնը:

ԲԱՅԱՅԱՅՏՈՒԹԻՒՆ

Համաձայն հոգնից Սուրբ Հայրերու աստուածաբանութեան,
ըստ առաքելաբանական աւանդներուն Բրիստոսի նկնդնցոյ,
հանդերձ հաւատաբանութեամբ Հայաստաննայց ճշմարիտ
ուղղափառ դաւանութեան,
Ննստորական նրկաբնականներուն դէմ,
ըստած՝ սուրբ Սահակ վարդապետ:

Հայեր աստուածային իմաստութեամբ միայն զօրացած, պարզապէս ստուգելով ընդունեցին Փրկչի ճշմարիտ Հաւատքը՝ ծագումէն: Իսկ նախ քան այդ, պղատոնական կրթութեան հռետորական արուեստին պերճախօսութիւնը սպրդելով Հայոց կողմը երբէք չընդունուեցաւ, ոչ ալ շատ յաւելումներով մերազգի հիները դեգերեցան հելլենական կրթութեան ճարտասանութեան հրահանգներով, որ, ըստ Յոյն իմաստուններուն, սկիզբն է իմաստութեան, ստանալու Համար եղած գիտութիւնները: Մերինները լաւատեղեակ ալ չէին անոնց ճեմարանի ներքին իւրաքանչիւր գործնական եւ տեսական ներհուն հմտութեան բարձրայոյնակ (ամբարտաւան) մտքին: Նախ քան վեհ իմաստութեամբ մեր իմանալը, մենք ոչ իսկ հարստացած էինք այբուբենով մեր անձնական վայելքին Համար՝ առանց որուն անհնար է իմանալ անցած բաները, ոչ իսկ յիշատակ թողուլ ներկան ապագային Համար: Եւ մենք այնքան պարզունակ իմաստով կը վարէինք մեր կեանքը, որ հազիւ բանականութեամբ կը զատուէինք անասնական կեանքէն, մինչեւ մեծ եւ ճշմարիտ լոյսին ծագիլը, որ կը լուսաւորէ աշխարհ եկած մարդկային սեռին գիտութեան բոլոր իմաստը: Ատոր Համար, Հայերուս մտքի տեսութիւնը չմասնակցեցաւ արտաքին փոխադարձութեան Հանճարի բոլոր դժնդակ ուղիներուն եւ, ինչպէս առաջ ըսինք, այդպէս պատրաստ գտնուեցանք գրելու Հաւատքի հոգեւոր իմաստը:

Այս խօսքին վկայ է մեր Արգար արքան, որ կը թարգմանուի «Աւագ Այր», իր հեզութեան Համար այդպէս կոչուած, որ նախ քան Հեթանոս աշխարհի չորս ոլորտը, ըստ մարգարէի (Եսայի, Բ. 2) խօսքին, ինք ամէնէն առաջ ինքզինք՝ յանձնեց Աստուծոյ՝ առանց տեսնելու զԱյն, միայն լսելով ուրիշներուն խօսքը՝ Հաւատաց ճշմարտութեան, ըստ այնմ թէ՝ «Երանի որ ոչն իցէ տեսնալ եւ Հաւատասցէ յիս» (Յովհ. Ի. 22): Ան շուտով խնդրագիր մը ղրկեց մեր Փրկչին եւ Աստուծոյն, որպէսզի գալով զինք եւ իրենները ողորմելով բժշկէ հոգեպէս եւ մարմնապէս: Իսկ բարերար Աստուած, որ գիտէ ամէն ինչ նախ քան անոնց գոյանալը, կ'ընդունի անոր աղաչանքը նամակի միջոցաւ, եւ արժանի կ'ընէ զայն պատասխան նամակի, եւ կը խոստանայ կենարար խաչելութենէն եւ երկինք Համբառնալէն ետք ղրկել իր աշակերտներէն մէկը անոր, զոր եւ ըրաւ իսկ, Թաղէոս առաքեալը, որ Պետրոսի եւ Որդւոց Որոտման Հետ ստացաւ անուան փոփոխում Քրիստոսէ (Մտթ. Ժ. 3), որ կը նորոգէ եւ կը փոխէ ամէն ինչ՝ ինչպէս որ Ինք կը կամենայ: Այդ առաքեալը գալով մեր երկիրը (Հայաստան), այնտեղ սերմանեց Հաւատքի ճշմարիտ խօսքը եւ հոն նահատակուելով վերջացուց

Հաւատքի առաքելութեան իր կեանքը եւ փոխադրուեցաւ Անոր մօտ որ զինք ղրկեց, եւ Հայաստանի մէջ թողուց երկնային արքայութեան կենսագործող թիթիւմորը, որպէսզի այդ մասնիկով խմորուի ամբողջը:

Իսկ իրմէ ետք անոր ընկերը, Բարթուղիմէոս, աւարտեց այդ առաքելութեան խորհուրդը նոյն մեր (Հայաստան)երկրին մէջ, որպէսզի երկու աստուածային մարդոցմով մեր մէջ Հաստատուի ճշմարիտ Հաւատքի խօսքի վկայութիւնը՝ անխախտ մնալու մինչեւ ի սպառ, որ եղաւ իսկ: Եւ ասոնցմէ ետք, եռապատիկ երանելի եւ ճշմարիտ վկային եւ խոստովանողին Քրիստոսի՝ մեր Սուրբ Լուսաւորչին, ընտրեալ մեծն Գրիգորի միջոցաւ, միասնական Սուրբ Երրորդութիւնը ծաւալեց Իր գիտութեան ճշմարիտ լոյսը մեր ամբողջ Հայ ազգին մէջ, եւ կենսականով խմորեց մեր բոլոր միտքը, շունչը եւ մարմինը՝ Աւետարանի երեք գրիւ (փոքր միաւոր չափի) ալիւրի նման (Մտթ. ԺԳ. 33): Որդին մարմնանալով խմորեց մեզ ստոյգ, ճշմարիտ եւ ընդհանրական Հաւատքով, եւ Սուրբ Երրորդութիւնը խարսխեց մեզ Հաստատուն անշարժ վէմի վրայ, որուն վրայ Միածինը իր Սուրբ Եկեղեցին շինել խոստացաւ, որպէսզի անյաղթելի մնանք դժոխքի զօրութիւններէն, չլիսասուելու Համար մինչեւ յաւիտեան:

Արդ, ըստ այսմ Յովհան Ոսկեբերան կ'ըսէ թէ՝ անգիտութիւնը շատ մեծ պատրաստ օգնութիւն է Հաւատք ընդունելու Համար: Այս խօսքը ճշմարիտ ըլլալ կը թուի այն արդիւնքէն որ եղաւ մեր մօտ, որովհետեւ, սկիզբէն Հայոց միտքը եւ Հոգին չարձանագրուեցան ճարտասանութեան օտար արուեստներով: Ատոր Համար Հաւատքի խօսքը դիւրնկալ եղաւ մեր մէջ, որ իբրեւ չգրուած(անգիծ) տախտակի մը վրայ՝ սրտին խոռոչը դիւրագիծ տպաւորուեցաւ եւ անարատ մնաց մինչեւ այսօր: Որովհետեւ, մեր մէջ յառաջացան վատ գծեր աւելելու Համար աստուածային շնորհքով գրուած գեղեցիկ գրութիւնները, եւ թէ, որովհետեւ, առաջին եւ վերին իմաստութիւնը՝ իջած վերէն՝ Հօր լոյսէն, եւ անոր միածին եւ փառակից Որդիէն, եւ կենսագործող եւ էակից Հոգիէն, յառաջացաւ, գրաւեց մեր մտածումները, եւ խարսխուելով Հաստատուեցաւ մեր սրտերուն մէջ: Ան բռնելով մեր ժողովուրդի իմացողութիւնը, քաշեց զայն դէպի իրեն եւ տիրապետեց մեր բնութեան, եւ շրջապատելով՝ աստուածային կրակով ամրացուց(պարսպեց) մեր տկարութիւնները, եւ իրմով զօրացուց մեր մտաւոր անգիտութիւնը: Ան մեր ազգէն դուրս վռնտեց Հերետիկոսներուն բոլոր չար աղանդները, եւ անոնցմէ ոչ մէկը յամառեցաւ մտնել Աստուծոյ Եկեղեցին, որ Թորգոմի որդիներունն է, եւ չկարողացաւ պղտորել ճշմարիտ Հաւատքի կենդանի ջուրին վճիտ բղխումը, որ բղխեցաւ կենդանի Աստուծոյ Հոգիով:

Ո՛չ ամբարիշտ Արտեմոն, որ ըսաւ Աստուծոյ Որդին մարդ է, ինչպէս ըսին Հրեաներ: Ո՛չ դեուստոյց կերինթոս Ասիացին, որ մարմնական վայելք ըլլալ կարծեց արդարներուն արքայութիւնը՝ իրենց մարմնաւոր կենցաղին Համար: Ո՛չ սատանայամիտ եւ դիւամոլ մարդիկ՝ Մոնտանոս, Մարկելոս Գաղատացին եւ Մարկիոն Պոնտացին, որոնք ըսին թէ մեր Տէրը առ աչօք եւ ոչ ճշմարիտ մարմնով երեւցաւ աշխարհի մէջ: Ո՛չ չարիմաց Սաբել Լիբիացին, որ Երրորդութիւնը մէկ անձ ըլլալ Համարեց՝ ըստ Հրեաներուն մոլորութեան, եւ ոչ երեք կատարեալ անձեր ըստ քրիստոնէական Հաւատքին: Ո՛չ մոլեկան Արիոս, որ ըսաւ՝ Հայրը մեծ է, իսկ Որդին՝ կրտսեր եւ արարած, եւ չխոստովանեցաւ Երրորդութիւնը Համազոյ ըլլալ: Ո՛չ աստուածամարտ Մակեդոն, որ ըսաւ թէ՝ Հոգին նուազ է քան Հայրը եւ Որդին, եւ Հաւատաց Սուրբ Հոգին աստուածութեամբ էակից, Հաւասարափառ եւ Համապատիւ ըլլալ Հօր եւ Որդիին՝ ըստ վկայութեան Սուրբ Գրքին: Ո՛չ գարշելի Պօղոս Սամոսատացին, որ ըսաւ՝ Քրիստոս սոսկ մարդ ծնաւ Մարիամէն, եւ ոչ

ճշմարիտ Աստուած: Ո՛չ ճշմարտութիւնը ատող Դէոդորոս Տարսոնացին, Նեստորը, Փլաբիանոսը եւ Թէոդորիտոս Կիւրացին, որոնք ըսին՝ Բանն Աստուած առաւ մարդ եւ իրեն համար բնակարան կազմեց Դաւիթի զաւակէն ծնածը, անուանելով այդ «մէկը» երկու՝ կրկնակի բնութեամբ, եւ չխոստովանեցան մարմնացեալը մէկ Որդի՝ մէկ բնութեամբ, ըստ գրութեանց սահմանումին, որոնց հետեւող եղաւ Լեւոն Հոռմայեցին, որ Թաքնորէն զարգացուց «երկու բնութիւններ» ըսելը: Ո՛չ ալ հայհոյիչ Եւտիքէս, որ ըսաւ՝ Բանն Աստուած մարմին չառաւ Կոյսէն՝ այլ Թէ՛ Տիրոջ երեւումը ցնորք էր աշխարհի մէջ:

Արդ, այս բոլոր հերձուածողներուն չար աղանդները, եւ ասոնց նման շատ ուրիշներ, երեւցան արեւմուտքի կողմը՝ Հոռմայեցւոց իշխանութեան մէջ: Եթէ անոնք վերացան եւ կամ Թէ մնացին նոյն իշխանութեան մէջ՝ ուրկէ ծագած էին, դուք շատ լաւ գիտէք: Իսկ Հայոց ազգէն ո՛չ ոք, եւ ո՛չ մէկ տեղ երբէք հերձուածող երեւցաւ, եւ այդ ոչ ոք կրնայ ցոյց տալ, ընդհակառակը, ինչպէս որ մեր սուրբ Լուսաւորիչէն՝ մեծն Գրիգորէն ընդունեցինք ճշմարիտ հաւատքը, զայն առանց պակսեցնելու պահեցինք մինչեւ այսօր: Իսկ արտաքին բոլոր այլ հերձուածող չար աղանդներէն անոնք, որոնք երեւցան Հոռմայեցիներու, Լիբէացիներու եւ Ասիացիներու երկիրներուն մէջ, չկարողացան մուտք գործել մեր ազգին մէջ, որովհետեւ, այդ պաշտպանուած էր վերին շնորհքով՝ սուրբ Գրիգորի եւ անոր ժառանգորդներուն ձեռամբ: Ասոր համար Աստուծոյ Սուրբ Եկեղեցին որ կայ Հայոց աշխարհին մէջ, անաղտ եւ անմեղադրելի մնացած է: Ան չիւնուած է հաւատքի հաստատուն վէմին վրայ որ եւ խարսխուած կը մնայ ամենասուրբ Երրորդութեան վրայ մինչեւ յաւիտեան՝ հեռու բոլոր հերձուածող չար կարծիքներէ: Ան ներկուած է ճշմարիտ հաւատքի կենարար խօսքի ամէնէն ստոյգ եւ ամէնէն սերտ ներկուածքով, որ աւետարանուեցաւ առաքեալներէն, վկայուեցաւ մարգարէներէն, եւ աւանդուեցաւ վարդապետներէն, զոր մեր մէջ հաստատեց մեր երանելի Լուսաւորիչը: Ասկէ զատ, միաբան ընդհանրական եկեղեցւոյ նոյն ստոյգ հաւատքը ստացանք աստուածազումար (տիեզերական) սուրբ Ժողովներէն, զոր կը խոստովանինք Աստուծոյ եւ մարդոց առջեւ մինչեւ այսօր: Այդ Ժողովներէն Նիկիականը՝ Արիոսի մոլորութեան դէմ, Կոստանդնուպոլիսինը՝ ամբարիշտ Մարկիոնի դէմ, եւ Եփեսոսինը՝ Նեստորի, Եւտիքէսի եւ Փլաբիանոսի չարութեանց դէմ գումարուեցան:

Ուստի այս երեք սուրբ Ժողովներով Աստուծոյ առաքելական եկեղեցին, որ կայ Հայոց եւ բոլոր աշխարհի մէջ, պարսպուած է միասնական ամենասուրբ Երրորդութեան գաղափարով: Եւ ահա այսպէս է հաւատքի խօսքը, որ մեր մօտ ճշմարիտ մնացած է սկիզբէն մինչեւ այսօր:

Մենք կը հաւատանք ամենասուրբ Երրորդութեան, միասնական աստուածութեան, համագոյ բնութեան, անեղութեան, իսկական գոյութեան, մշտնջենաւոր զօրութեան, անսկիզբ Թագաւորութեան, անփոփոխ փառքին, անճառելի պատուին, անթերանալի (չնուազող) բնութեան, անգիտելի եւ անասելի որպիսութեան, անխուզարկելի եւ անզննելի բնութեան: Նոյն գոյութեան անձնաւորութեամբ, կան երեք կատարեալ անձեր: Անհայր հայրութիւն, որովհետեւ Ան ոչ մէկէ է. անսկիզբ եւ անորդի որդիութիւն, որովհետեւ ոչ ոք է իրմէ. եւ Հոգի՝ անփոփոխ ելողութիւն, որովհետեւ չկայ ուրիշ մը նման Անոր: Մէկը (Հայրը) ծնող է, միւսը (Որդին)՝ անսկիզբ ծնունդ, եւ երրորդը (Սուրբ Հոգին)՝ անսկիզբ եւ մշտնջենաւոր բղխում: Այս երեք անձերուն մէկ բնութիւն, մէկ կամք, մէկ զօրութիւն, մէկ աստուածութիւն, մէկ տէրութիւն, մէկ իշխանութիւն, մէկ ունողութիւն (ստացողութիւն), մէկ Թագաւորութիւն, մէկ բարձրութիւն, մէկ

արարչութիւն, մէկ կեանք, մէկ նախախնամութիւն, մէկ տեսչութիւն, մէկ ամենակալութիւն եւ մէկ բարութիւն է: Երեքը մէկ նմանութեամբ անզանազան են բարքով, որովհետեւ, ամէն ինչ որ Հայրն է, նոյնպէս է Որդին եւ Հոգին, բացի անծնելութենէն. եւ ամէն ինչ որ Որդին է, նոյնպէս է եւ Հայրը եւ Հոգին, բացի ծնելութենէն, որովհետեւ, անոնք մարմին չառին, ինչպէս որ Որդին առաւ: Եւ ամէն ինչ որ Հոգին է, նոյնպէս է Որդին եւ Հայրը, բացի ելողութենէն, որպէսզի Հայրը մնայ միշտ անծին եւ միշտ ծնող Որդիին, ըստ այնմ թէ՛ «Ընդ քեզ է իմ սկիզբն» (Յովհ. Ա. 1-2): Եւ ծնունդը միշտ ծնունդ է Հօրմէն, եւ բղխումը՝ միշտ բղխում՝ միշտ ելող Հօրմէն, այսինքն՝ Սուրբ Հոգին, որ կ'ելլէ Հօրմէն: Ասոնք կը միաւորեն իրենց բնութիւնը, ամբողջ եւ անչփոթ կը պահեն իրենց դէմքերուն՝ զանազանութիւնը, որպէսզի Հայրը մնայ միշտ Հայր, Որդին՝ Որդի, եւ Սուրբ Հոգին՝ Հոգի: Այս երեքը մէկ են աստուածութեամբ եւ բնութեամբ, ամենակալ իշխանութեամբ եւ հաւասարապատիւ փառքով: Ոչ մէկը առաւել է քան միւսը, ոչ մէկը առաջ է քան միւսը, ոչ մէկը յետոյ է, ոչ մէկը նախ, ոչ մէկը փոքր, ոչ մէկը մեծ, ոչ մէկը աւագ եւ ոչ մէկը կրտսեր, այլ, միասնական Երրորդութեան մէկ բնութեան՝ մէկ անսկիզբ պատիւ, մէկ մշտնջենաւոր եւ ամենակարող զօրութիւն է:

Անհնար է անծնելութեան համար Հայրը առաջ է ըսել քան Որդին եւ Հոգին: Դարձեալ, կարելի չէ ծնողեան եւ որդիութեան համար Որդին յետոյ է ըսել քան Հայրը: Նոյնպէս, կարելի չէ Հօրմէ բղխման եւ ելողութեան համար Հոգին յետոյ է կամ կրտսեր է ըսել քան Հայրը եւ Որդին: Ինչպէս որ կրակը ծնող է լուսաւորութեան եւ բղխող ջերմութեան, ուստի, հնար չէ ըսել՝ կրակը առաջ է քան իր ծնածը՝ լուսաւորութիւնը, ոչ ալ ըսել՝ ան առաջ է քան իր բղխումը՝ այրեցողութիւնը: Եւ այսպէս, հնար չէ Հօր ըլլալ Որդիէն եւ Հոգիէն առաջ, ինչպէս եւ հնար չէ արեգակին (լոյսի աստղ. «մեծ ակն». «արեւու ակն». տաքութեան եւ լոյսի «աղբեր-ակն», աղբիւր - Հր. Աճառեան) ըլլալ իր լոյսէն առաջ, որ ծնունդն է անոր, եւ արեւէն (արեգակի լոյսէն) առաջ, որ բղխումն է անոր: Այսպէս եւ անհնար է Հօր ըլլալ Որդիէն եւ Հոգիէն առաջ: Եւ ինչպէս որ հնար չէ մարդուն երեւիլ իր մտքէն եւ Հոգիէն առաջ, նոյնպէս կարելի չէ Հօր երեւիլ Որդիէն եւ Հոգիէն առաջ: Որովհետեւ, եթէ կրակէն բաժնես ջերմութիւնը եւ լուսաւորութիւնը, այնուհետեւ կրակը չի կրնար գոյութիւն ունենալ: Եւ եթէ արեգակէն մերկացնես լոյսը եւ արեւը, անհնար է արեգակին արեգակ ըլլալ կամ կոչուիլ: Եւ եթէ մարդէն խլես միտքը եւ Հոգին, այնուհետեւ անհնար է մարդուն երեւիլ կամ կոչուիլ մարդ:

Այսպէս է առաւելապէս, ըստ ցոյց տրուած օրինակներուն եւ զաղափարներուն. եթէ վերացնես Որդին եւ Հոգին հայրական էութենէն, նոյնիսկ եթէ ակնթարթի մը չափ մտածես թէ՛ Հայրը առաջ է, եւ կամ իմանաս թէ՛ Որդին եւ Հոգին յետոյ են: Ուրեմն, այսուհետեւ, հնար չէ, կարելի չէ Հօր էութեան երեւիլ կամ կոչուիլ առանց Որդիին եւ Հոգիին էութեան, քանի որ Հայրը կատարեալ է անձով եւ զօրութեամբ, գիտութեամբ եւ բարերարութեամբ, արարչութեամբ եւ աստուածութեամբ: Անոր հետ կատարեալ է Որդին՝ անձով եւ զօրութեամբ, գիտութեամբ եւ բարերարութեամբ, արարչութեամբ եւ աստուածութեամբ: Հօր եւ Որդիին հետ կատարեալ է Հոգին՝ անձով եւ զօրութեամբ, գիտութեամբ եւ բարերարութեամբ, արարչութեամբ եւ աստուածութեամբ: Մէկ Թագաւորութիւն, մէկ տէրութիւն, մէկ աստուածութիւն, մէկ անսկիզբ սկզբնաւորութիւն է Որդիին եւ Հոգիին: Հայրը չառաջացաւ սկիզբը քան զանոնք՝ որոնց սկիզբն է Ան, այլ անսկսանելի է գոյութիւնը երեք անձերուն: Հօր նոյն բնութենէն են Որդին եւ Հոգին, անկէ են անսկզբնութեամբ, եւ անոր հետ են մշտնջենաւորապէս, անոր

Հետ իմացուած եւ ճանչցուած են անվախճանօրէն: Անոնք միաւորուած են բաժանումով, եւ զատուած են միաւորութեամբ, ունենալով հրաշափառ բաժանում եւ միաւորութիւն:

Ինք անճառելի լոյս է եւ աղբիւր բոլոր լուսաւորութեան. անմահական կեանք եւ կենսագործող է բոլոր մահացածներուն եւ անմահներուն. անեղ էութիւն, ընդունող եւ ստեղծող է բոլոր էութիւններուն. անհատ(անելի) բնութիւն է եւ անամփոփ տարածում. անարգել նրբութիւն է եւ ամենահաս ճնար. անվերջանալի բաւականութիւն է եւ անչափելի մեծութիւն: Անորակ(ելի) կերպարան է բոլորի մէջ, եւ անխառն է բոլորէն. ունի բոլորը եւ ինք անկրելի է բոլորէն. անքննելի, անգիտելի, անասելի է միասնական Սուրբ Երրորդութիւնը, որ միշտ էր եւ է եւ կայ յաւիտեան: Ուստի, Հայերս լուսաւորուեցանք այս տեսակ ստոյգ հաւատքով սկիզբէն մինչեւ այսօր, եւ կը մնանք ատոր մէջ՝ միշտ փառաւորելով ամենասուրբ Երրորդութիւնը:

Իսկ Դաւիթի զաւակէն մարմնացեալ եւ մարդացեալ Միածին Որդիին՝ Բանն Աստուծոյ տնօրէնութեան մասին, մեզի այսպէս սորվեցուց մեր հռչակաւոր եւ զարմանալի անձը՝ սքանչելի եւ մեծն Գրիգոր Լուսաւորիչ, թէ ճշմարիտ հաւատքը ա՛յս է. «Աստուած խոնարհեցաւ եւ խառնեց աստուածութիւնը մեր մարդկութեան հետ, անմեղ եղաւ մեռածներու հետ, եւ վճարեց մեր մեղքերը իր աստուածախառն մարմնով»: Ան դարձեալ կ'ըսէ. «Անսկզբնականը կ'առնէ սկիզբ, եւ, օրերու հաշուարկով, կը թշուառութիւն ութօրեայ»: Եւ դարձեալ կ'ըսէ. «Անոր, ամէնուն Տիրոջ, փառք որ մեր կեանքին համար մարդացաւ եւ մարդակերպ շրջեցաւ»: Ան դարձեալ կ'ըսէ, թէ Ան բնութեամբ միացաւ մարմնին, եւ խառնեց միացուց մարմինը իր աստուածութեան: Լուսաւորիչ դարձեալ կ'ըսէ, Ան առաւ մարդկային մարմին, խառնեց, միացուց իրեն եւ ընկղմեց զայն իր աստուածութեան մէջ: Դարձեալ կ'ըսէ, Ան հագաւ մեր հոգեղէն բնութիւնը եւ անոր խառնեց անխառն աստուածութիւնը, եւ Ան խառնեց ապականացու մարմինը անապական աստուածութեան մէջ եւ զայն ըրաւ անապական: Ան դարձեալ կ'ըսէ. «Աստուածորդին իսկ խոնարհեցաւ եւ առաւ մարդկային մարմին, Ան խոնարհեցաւ անարգ մահուան մէջ, մինչեւ անգամ թաղման մէջ»: Ան դարձեալ կ'ըսէ. «Աստուծոյ Որդին մեռաւ, որպէսզի կենդանացնէ արարածներուս մեռելութիւնը, ոչ թէ որովհետեւ առանց իր մահուան Ան չէր կրնար կենդանութիւն տալ մեզի, այլ որպէսզի պատուով բարձրացնէ իր արարածները՝ անարգութեան մէջ իր իջնելով: Եւ ան դարձեալ կ'ըսէ. «Տէրը եւ արարածներու Արարիչը խոնարհեցաւ անարգ մահուան խոնարհութեան բաժակին մէջ, եւ ինքնայոժար կամքով խմեց չարչարանքի խոնարհութեան բաժակը, որպէսզի կրէ մեր անարգութիւնները եւ յանձն առնէ մեր չարչարանքները, եւ հաճոյական կամքով հաւասարի մեր մահուան»:

Արդ, այսպիսի անխախտելի եւ անշարժելի հաւատքի հաստատուն հիմքի վրայ շինուած է սուրբ եկեղեցին Հայոց մէջ, զոր Սուրբ Հոգին հիմնեց առաքեալներու ձեռքով, եւ աւարտեց զայն մեծն Գրիգոր Լուսաւորիչի ձեռքով, եւ մենք մինչեւ այսօր հաստատ կանք, կը մնանք հաւատքի նոյն խոստովանութեան մէջ, եւ աւանդապահ ենք ճշմարիտ աւանդութիւններուն մինչեւ յաւիտեան: Եւ քանի որ այս ուղղափառ եւ ճշմարիտ հաւատքի խօսքին հետեւող եղան մեր սուրբ Լուսաւորիչը եւ անոր որդիները՝ Աստուծոյ սուրբ մարդիկը, որոնք Աստուծոյ հոգիով յաջորդեցին անոր աթոռը, եւ մեր մէջ հաստատեցին հաւատքի նոյն ճշմարիտ աւանդութիւնը, եւ մենք ընդունեցինք զայն ճշգրտութեամբ մեր Սուրբ Հայրերէն, (հետեւաբար՝)

Մենք կը խոստովանինք Սուրբ Երրորդութենէն մին՝ Միածին Որդին, իսկական եւ անսկիզբ Հայրական ծնունդը՝ Հօր եւ Սուրբ Հոգիին փառակիցը, ճշմարիտ Աստուածը՝ ճշմարիտ Աստուծմէն, որ ինքնայօժար կամքով, Հօր եւ Սուրբ Հոգիին Հաճութեամբ խոնարհեցաւ անպատմելի բարձրութենէն եւ իջաւ անգագաթ դիտանոցէն ամենասուրբ Կոյսին արգանդը: Եւ Ան մեր բնութենէն՝ կուսական արիւնէն, իր մարմինը ճշմարտապէս խառնեց, եւ անոր միացաւ բնութեամբ, եւ ստուգապէս եղաւ մարդ՝ Դաւիթի զաւակէն: Ան չառաւ մարդ մը, կամ չբնակեցաւ մարդու մը մէջ, ինչպէս թուեցաւ Նեստորին եւ Ակիրացի Փլաթիանոսին ըսել այդ, այլ, ինչպէս Գրիգոր Աստուածաբան կ'ըսէ, Կողովանոսին ուղղած ճառին մէջ. «Ըստ բնութեան միաւորուեցաւ եւ անոր Հետ ստեղծուեցաւ (գոյացաւ) եւ միացաւ, եւ ով որ չըսէ այս, ան ունայն է (Ս. Հոգիի) լաւագոյն զօրութենէն եւ լեցուած է Հակառակութեամբ:

Արդ, ահաւասիկ աստուածութեան Հետ ըստ բնութեան այդ միաւորուածը մարմնի խառնումին գոյանալն է, ըսաւ (Գրիգոր Աստուածաբան), որ եղաւ մէկ բնութիւն, մէկ Աստուած՝ միաւորութեամբ եւ խառնումով, մէկ կամբ եւ մէկ դէմբ, եւ մէկ Միածին Որդի՝ մարմնացեալ Բանն Աստուած: Երրորդութեան թիւը չաւելցաւ ոչ ալ պակսեցաւ, այլ ինչպէս որ էր, կայ եւ կը մնայ յաւիտեան: Օտար բնութիւն մը, օտար կամբ մը եւ օտար գործ մը չթուակցեցաւ Սուրբ Երրորդութեան, այլ մէկ կամբ, մէկ գործ, մէկ բնութիւն եւ երեք դէմբ էր Սուրբ Երրորդութեան, ինչպէս էր նախ քան Որդիին մարմնանալը: Այդպէս ալ Բանն Աստուծոյ մարմնանալէն ետք՝ մէկ բնութիւն, մէկ կամբ եւ երեք դէմբ էր Սուրբ Երրորդութեան, որ ոչ աւելցաւ ոչ ալ նուազեցաւ Որդիին մարմնանալուն պատճառով:

Ինչպէս (օրինակ), ոսկիին նիւթը բռնած կրակը որ խառնուած է անոր մէջ, կրակին բնութիւնը չաւելնար եւ չի պակսիր ոսկիին պատճառով, որ միացաւ եւ խառնուեցաւ կրակին, այլ կրակին բնութիւնը կայ եւ կը մնայ նոյնը, նաեւ անոր գործը՝ ինչպէս որ էր իսկ: Եւ կրակը որ բռնեց ոսկին, զայն բոլորովին վերածեց կրակի ամէն ինչով, ջերմացուց անոր ցրտութիւնը, լուսաւոր եւ ճառագայթարձակ ըրաւ անոր անլուսաւորութիւնը, ազդող եւ տիրապէս ներգործող ըրաւ անոր անազդողութիւնը: Կրակը չվերացուց ոսկիին նիւթը, այլ պահեց զայն իր նիւթականութեան մէջ, եւ այնպէս զայն բոլորովին կրակ եւ Հրային բնութիւն ըրաւ, եւ անոր բոլոր տկար եւ ապականացու եւ պակասաւոր (նուազ) բնութիւնը բոլորովին վերացաւ անկէ: Այդպէս է նաեւ այլ նիւթի մը պարագային, ըլլայ այդ փայտ թէ այլ ինչ, որ կը բռնուի կրակէն, եւ ան այլեւս փայտ չի կոչուիր կրակին Հետ խառնուելէն ետք, այլ՝ Հուր եւ կրակ, կայծ եւ լոյս, որ կը լուսաւորէ իրեն մօտեցողները, եւ փայտին տրուած առաջին անունները, բնութիւնը, կամքը եւ գործը կը վերանան անկէ երբ այն կ'այրի, եւ ամէն ինչով կը ստանայ կրակին անունները եւ բնութիւնը, ներգործութիւնը եւ որպիսութիւնը:

Այսպէս է նաեւ Բանն Աստուած՝ ահաւոր եւ իմանալի կրակը, երբ, Սուրբ Հոգիի առաջնորդութեամբ, իջաւ Կոյսին անապական արգանդը, անկէ առաւ մարմնայինները՝ մարմին, Հոգի եւ միտք, եւ խառնեց եւ միացուց իր աստուածութեան կրակին, եւ զանոնք ամբողջութեամբ ըրաւ Աստուած եւ աստուածային բնութիւն: Ան մէջտեղէն չվերացուց եւ չսպառեց, եւ անմարմնութեան չփոխեց, այլ պահեց մարմինը էութեան մէջ, որ առաքեալներ զայն այդպէս շօշափեցին: Սուրբ Կոյսի արգանդին մէջ, Ան զայն ըրաւ բոլորովին ըստ իր Աստուածութեան բնութեան, եւ չթողուց որ մարմինը խառնուելով եւ միանալով իրեն, մնայ ըստ իր յատկութեան (իրութեան) տկար եւ անզօր, ինչպէս

ոմանք անուղղափառօրէն այդպէս կը կարծեն: Այլ, Կոյսէն առնելով իր մարմինը, զայն անիմանալի եւ անասելի արագութեամբ հողեղէնէն ըրաւ հրեղէն, մարդկեղէնէն՝ աստուածեղէն, ստեղծուածէն՝ արարչական: Ան ազատեց մարմինը ծառայականէն՝ զոր մեզմէ առաւ, եւ զայն ըրաւ ազատող բոլորին եւ Տէր ամէնուն: Զայն մեղանչականէն ըրաւ անմեղանչական եւ քաւիչ բոլոր մեղաւորներուն, ապականացուէն զայն ըրաւ անապական, տկարէն՝ ամենազօր, անբաւականէն՝ ամենաբաւական, անկարողէն՝ ամենակարող, եւ մեր անգէտ բնութենէն զայն ըրաւ ամենագէտ եւ տուող բոլոր գիտութիւններուն: Կոյսէն առնելով իր մարմինը, զայն կարօտականէն ըրաւ անկարօտ եւ լեցնող երկնայիններուն եւ երկրայիններուն բոլոր կարօտութիւնները, եւ անփառաւորէն՝ զայն ըրաւ տէր փառքի, որ սքանչելի եւ ահաւոր փառքով փառաւորուեցաւ բոլորէն: Ան զայն բերաւ անարգութենէ բարձրագոյն եւ աստուածային ամենագովելի պատուին, եւ զայն անիմաստէն ըրաւ ամենիմաստ եւ տուող բոլոր իմաստութեան՝ մարմնաւորներուն եւ անմարմիններուն: Եւ անիծականէն զայն ըրաւ ամենօրհնեալ եւ լուծող առաջին Ադամին անէծքը, եւ Քրիստոսի մարմինը եղաւ օրհնութեան աղբիւր բոլոր մարդոց բնութեան, ըստ այնմ թէ, «Օրհնեալ է պտուղ որովայնի քո» (Ղկա. Ա. 42): Եւ զայն եղծականէն (ապականացուէն) ըրաւ անեղծական եւ ստացող եւ նորոգող բոլոր ապականութեանց: Ուստի անոր անհրաժեշտ էր զայն ըրաւ անմատոյց եւ ճշմարիտ լոյս, մարմին Բանին՝ որ աշխարհ գալով կը լուսաւորէ ամբողջ մարդկային բնութիւնը, ճշմարիտ եւ անմատչելի լոյսին հետ միաւորութեան պատճառով:

Ասոր համար, Անոր մարմնին փայլքը (Թաքոր) լեռան վրայ անհպելի էր իր աշակերտներուն, որոնք գետին ինկան: Եւ ան մեր չարութենէն չար բան մը չառաւ, այլ, ամենաբարի եւ աղբիւր բոլոր բարութեանց ըրաւ մեր մարմինը: Ան զայն ըրաւ անմահ՝ մահկանացուէն, մանաւանդ, խափանող մահուան եւ կեանք տուող երկնայիններուն եւ երկրայիններուն: Ինչպէս (Տէր) Եփրեմ կ'ըսէ «Հաւատք»ի գրքին մէջ. «Բանն Աստուած լոյս է եւ կեանք, ան իր բնութեամբ եկաւ եւ միացաւ մարմնին, որ էութեամբ չէր Բան, ո'չ լոյս եւ ո'չ կեանք, այլ, Բանն Աստուած իրեն միանալէն ետք, այդ մարմինը եղաւ լոյս եւ կեանք, եւ նոյնիսկ Բան է միութեամբ»: Ան դարձեալ կ'ըսէ. «Անոր մարմինը առնուեցաւ Կոյսէն, եւ ան այսօր բղխում է, որ կը բղխի կեանք բոլոր բնութիւններուն՝ երկնայիններուն եւ երկրայիններուն»: Արդ, այն ինչ որ վայել է միայն աստուածային բնութեան, այդ ամէնը եղաւ եւ անոր մարմինը՝ խառնումով եւ միաւորութեամբ՝ ճշմարիտ Աստուած: Եւ ինչ որ տիրապէս վայելուչ է Աստուծոյ, եղաւ նաեւ մարմնացեալ Բանն Աստուծոյ մարմինը, ոչ թէ զատուելով, այլ միեղինարար (միութեամբ) ըլլալով մէկ անձ, մէկ դէմք, մէկ բնութիւն, մէկ կամք, մէկ ներգործութիւն:

(Շարունակելի՝ 1)

Թարգմանեց Գրաբարէ
ՍԱՄՈՒԷԼ Ծ. ՎՐԴ. ԱՂՈՅԵԱՆ